

Miłosz Mólka

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0002-2929-9881>

milosz.molka@ignatianum.edu.pl

„Odstąpienie od przestępczości” w perspektywie biograficznej: rekonstrukcja tożsamości narracyjnej

“Desistance from Crime” in a Biographical Perspective: Narrative Identity Reconstruction

Streszczenie

Artykuł podejmuje problem „odstąpienia od przestępczości” w perspektywie biograficznej, koncentrując się na roli narracyjnej rekonstrukcji tożsamości w procesie readaptacji społecznej. Współczesne badania kryminologiczne coraz częściej przesuwają punkt ciężkości z analiz etiologii przestępczości na badania nad mechanizmami prowadzącymi do porzucenia przestępczego stylu życia. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera podejście narracyjne, akcentujące rolę interpretacji doświadczeń życiowych oraz konstruowania spójnej tożsamości biograficznej. Jednocześnie w polskiej literaturze przedmiotu wciąż stosunkowo rzadko podejmowane są pogłębione analizy biograficzne dotyczące procesów odstąpienia od przestępczości, zwłaszcza w perspektywie narracyjnej.

Celem artykułu jest rekonstrukcja mechanizmów odstąpienia od przestępczości na podstawie analizy narracji biograficznych dorosłych mężczyzn, którzy przez co najmniej trzy lata od wykonania prawomocnego wyroku nie popełnili ponownie przestępstwa. Badania mają charakter jakościowy i wykorzystują technikę wywiadu narracyjnego oraz metodę biograficzną.

Wyniki badań pokazują, że trwałe odstąpienie od przestępczości nie jest jedynie konsekwencją wystąpienia określonych „punktów zwrotnych” w życiu przestępcy, lecz rezultatem ich refleksyjnej reinterpretacji oraz włączenia w spójną narrację tożsamościową. Kluczową kategorią interpretacyjną okazuje się kapitał biograficzny rozumiany jako zdolność osoby

do nadawania znaczenia własnym doświadczeniom i przekształcania ich w zasób sprzyjający zmianie. Uzyskane wyniki wskazują też na znaczenie narracyjnego wymiaru resocjalizacji oraz potrzebę uwzględnienia biograficznej pracy nad tożsamością w oddziaływaniach readaptacyjnych.

Słowa kluczowe: resocjalizacja, odstąpienie od przestępczości, kryminologia narracyjna, wywiad narracyjny, rekonstrukcja tożsamości, kapitał biograficzny

Abstract

This article examines the problem of “desistance from crime” from a biographical perspective, with particular attention to the role of narrative identity reconstruction in the process of social reintegration. Contemporary criminological research has increasingly shifted its focus from the etiology of crime toward the mechanisms that enable individuals to abandon a criminal lifestyle. In this context, the narrative approach has gained particular significance, as it emphasizes the interpretation of life experiences and the construction of a coherent biographical identity. At the same time, in Polish academic literature there are still relatively few in-depth biographical analyses of the processes of desistance from crime, particularly from a narrative perspective.

The aim of the article is to reconstruct the mechanisms of desistance from crime through the analysis of biographical narratives of adult men who have not reoffended for at least three years after completing a final criminal sentence. The study adopts a qualitative research design and employs narrative interviews combined with biographical analysis.

The findings suggest that long-term desistance from crime is not merely the result of specific “turning points” in an individual’s life, but rather the outcome of their reflective reinterpretation and integration into a coherent identity narrative. A key interpretative category emerging from the analysis is biographical capital, understood as an individual’s capacity to assign meaning to life experiences and transform them into a resource that supports personal change. The results highlight the importance of the narrative dimension of rehabilitation and indicate the need to incorporate biographical identity work into social reintegration practices.

Key words: resocialization, desistance from crime, narrative criminology, narrative interview, identity reconstruction, biographical capital

Wprowadzenie

Przestępczość stanowi złożony problem społeczny, polityczny i kryminologiczny o wielowymiarowej złożoności, a konieczność angażowania instytucji społecznych w jej przeciwdziałanie uzasadnia potrzebę badań społecznych obejmujących zarówno profilaktykę, metodykę resocjalizacji, jak również sam proces readaptacji społecznej. Badania dotyczące tego fenomenu najczęściej polegają na analizie i opisie form przestępczości, skali i tendencji zjawiska, a także form karania przestępców lub oddziaływań penitencjarnych w zakresie ich resocjalizacji. Do niedawna zdecydowanie przeważały pośród nich badania ilościowe nad badaniami jakościowymi¹, a częstsze przyjmowanie ilościowo zorientowanego modelu badawczego (ang. *quantity empirical research*) wynikało z przekonania, że dane empiryczne mają formę wyraźnie regularnych faktów społecznych, i otwierają możliwość penetracji problemów, które nie mieszczą się w prostych schematach analizy jakościowej².

Dzisiaj zdecydowanie badania jakościowe coraz częściej są stosowane do eksploracji problematyki zorientowanej korekcyjnie. Badania z wykorzystaniem jakościowych metod koncentrują się jednak bardziej na zjawisku kryminogenezy niż procesie readaptacji społecznej³. Sytuacja wygląda podobnie również w badaniach zagranicznych, które w większym stopniu koncentrują się na lepszym i bardziej kompleksowym zrozumieniu procesów prowadzących do zachowań przestępczych niż procesów prowadzących do odstąpienia od przestępczości⁴. W konsekwencji działalność resocjalizacyjna prowadzona zwłaszcza w warunkach probacji, a nade wszystko efektywność resocjalizacji związana ze zmianą negatywnych postaw społecznych niewywołaną specjalistycznymi oddziaływaniami, pozostaje wciąż niedowartościowana. Co więcej, w istniejących badaniach analiza losów osób opuszczających zakłady karne – katamneza – wydaje

¹ K. Siemaszko, *Badania nad przestępczością w Polsce w XX w. z perspektywy kryminologii historycznej*, „Z Dziejów Prawa” 2022, t. 15, s. 61–72.

² M. Sztuka, *Resocjalizacja i dziedzictwo instrumentalnej racjonalności*, „Horyzonty Wychowania” 2009, t. 8, nr 15, s. 109–130.

³ R. Szczepanik, *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015; W. Klaus, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Karierowicze kryminalni? Aktywność przestępcza w dalszych losach nieletnich*, Warszawa 2021; Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska, *To better understand why people use new psychoactive substances in prison – outcomes of Polish qualitative study*, „Health & Justice” 2026, t. 14, art. 4.

⁴ S.E. Brown, F.-A. Esbensen, G. Geis, *Criminology: Explaining crime and its context*, Routledge, New York – London 2013, s. 413.

się w dalszym ciągu należeć do rzadkości⁵. Taki stan rzeczy charakteryzuje się istotnymi lukami, które rzutują na jakość metodycznych oddziaływań służących ograniczaniu ryzyka recydywy.

Artykuł stanowi próbę uzupełnienia braków w istniejącej wiedzy poprzez skierowanie uwagi na biograficzne ujęcie procesu resocjalizacji dorosłych mężczyzn, którzy na tym polu odnieśli „readaptacyjny sukces”. Badania biograficzne okazują się niezwykle skuteczne w opracowywaniu biograficznych modeli różnorodnych procesów. Dają one możliwość uchwycenia wydarzeń przełomowych w badanych autobiografiach. Poza tym na ich podstawie możliwy jest opis przekonań o sobie tworzonych przez badanych, jak również opis wpływu odkrywanego przez nich sensu własnego życia na nadawanie znaczeń, wartościowanie innych ludzi i relacji z nimi. Ponadto badania biograficzne uwypatniają potrzebę bardziej podmiotowego postrzegania samych badanych, co w resocjalizacji jest szczególnie ważne choćby z uwagi na to, że osoby podlegające temu procesowi nierzadko są stygmatyzowane przez społeczeństwo. Wydaje się więc, że sięgnięcie po tego rodzaju badania w odniesieniu do procesu resocjalizacji przysłuży się do lepszego zrozumienia istoty tego procesu – a być może również zwiększenia jego efektywności – poprzez uwzględnienie biograficznych korelatów odstąpienia od przestępstwa.

Definicja i uwarunkowania odstąpienia od przestępczości

Jeszcze do niedawna, bo zaledwie kilka dekad temu, resocjalizacja była utożsamiana z terapią, której celem było swoiste „leczenie” z przestępczości. Tym samym przyjęło się traktować przestępców jak osoby wymagające podjęcia działań quasi medycznych, a konkretnie leczenia psychologicznego. Ten sposób reagowania wobec przestępców dowartościowywał takie rozumienie resocjalizacji, w świetle którego zaniechanie przestępcze można interpretować jako konkretny stan, rodzaj nagłego wglądu prospołecznego⁶. Dziś wiemy jednak, że wycofanie się z przestępczości jest nie tyle określonym wydarzeniem życiowym, ile postępującym

---

⁵ Przykład interesujących badań wyznaczających kierunek dobrych praktyk w tym zakresie odnaleźć można w artykule: D. Woźniakowska-Fajst, *20 years on the path – the criminal careers of Polish juvenile girls*, „Archiwum Kryminologii” 2020, t. 42, nr 1, s. 117–138.

⁶ S. Redondo, A. Martínez-Catena, A. Andrés-Pueyo, *Offender rehabilitation and treatment effectiveness: A review of meta-analyses*, „Psychology, Crime & Law” 2011, vol. 17, iss. 9, s. 773–797.

procesem, który obejmuje rosnącą świadomość ryzyka i rosnące osobiste pragnienie prowadzenia konwencjonalnego, niekryminalnego życia⁷. W literaturze przedmiotu proces ten utożsamia się z długotrwałą abstynencją od zachowań przestępczych wśród tych, dla których przestępstwo stało się wzorcem zachowań⁸. Jako taki jest jednocześnie wyjątkowo specyficzny, jeśli próbowaloby się go uchwycić w jakieś ramy metodologiczne – badania mu poświęcone mają bowiem uchwycić raczej brak aktywności niż jej obecność.

Niektórzy znawcy przedmiotu przyrównują proces odstąpienia od przestępczości do długiej podróży, przez którą często przechodzi się w sposób kołowy i zygzakowaty. Przestępcy przechodzą od nieprzestępczości do przestępczości i znowu do nieprzestępczości. Zdarza się, że ta sekwencja powtarzana jest wiele razy, ale bywa i tak, że przestępcy wchodzą w przestępczość tylko raz⁹. Innymi słowy czasami zmiany są długofalowe, nawet stałe, a czasami są krótkotrwałe. Mając to na względzie wprowadzono rozróżnienie między pierwotnym i wtórnym zaniechaniem, przy czym poprzez pierwotne zaniechanie (ang. *act-desistance*) przyjmuje się rozumieć okres wolny od przestępstwa – bez głębokiej przemiany tożsamościowej, a wtórne zaniechanie (ang. *identity desistance*) ma miejsce, gdy osoba przyjęła samoocenę jako „nieprzestępca” – głęboka przemiana tożsamościowa. W praktyce oznacza to, że można zdecydować się na zaniechanie, ale wciąż powracać do przestępczości. Dlatego też odstąpienie od przestępczości należy rozumieć jako ciągły proces, w którym osoba przechodzi od pierwotnego do wtórnego zaniechania. Wiążą się z nim zmiany poznawcze, a nade wszystko subiektywne doświadczenia. Idzie tu więc o proces poznawczej transformacji „ja”, czyli rekonstrukcji schematu „ja”, przez który przechodzą przestępcy w celu zeniechania przestępstw i „wyjścia na prostą” (ang. *go straight*).

Należy dopowiedzieć, że decyzja o zaniechaniu i zaniechanie to dwie różne rzeczy. Zwraca na to uwagę Shadd Maruna¹⁰, który tłumaczy, że można zdecydować się na zaniechanie, ale wciąż powracać do przestępstwa. Inna rzecz, że niektórzy badacze wątpią w to, że osoby, które przez długi czas były zaangażowane w działalność przestępczą, rzeczywiście mogą zaniechać przestępczości. Tego rodzaju spojrzenie na to zjawisko

⁷ L. Stalans, M.A. Finn, *Public support for rehabilitation*, Cham 2019.

⁸ F. McNeill, S. Farrall, C. Lightowler, S. Maruna, *How and why people stop offending*, Glasgow 2012, s. 3.

⁹ M. Muskała, *O znaczeniu więzi w procesie resocjalizacji*, „Studia Edukacyjne” 2019, nr 52, s. 107.

¹⁰ S. Maruna, *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*, Washington 2001, s. 5.

upodabnia je do koncepcji bycia „trzeźwym alkoholikiem”. W myśl takiej perspektywy porównawczej analogicznie jak być kiedyś alkoholikiem oznacza być zawsze alkoholikiem, być kiedyś przestępcą oznaczałoby bycie przestępcą niezależnie od tego, czy aktualnie popełnia się przestępstwa, czy nie. W rzeczywistości są jednak osoby, które nierzadko w przeszłości popełniły dużą liczbę przestępstw, a które zerwały z tym i mimo rozmaitych przeciwności losu prowadzą konwencjonalne, nieprzestępcze życie. To właśnie uwarunkowaniom tego fenomenu poświęcone są studia określane mianem „desistance”. W ramach tych studiów badacze poszukują odpowiedzi na pytanie: Jak i dlaczego ludzie zaprzestają popełniania przestępstw?

W polskiej literaturze przedmiotu opracowania dotyczących jakościowego rozumowania własnej sytuacji życiowej przez osoby, które zaniechały popełniania przestępstw należą do rzadkości¹¹. Wyjątkiem w tym zakresie jest opracowanie Macieja Muskały¹², który przybliżył teoretyczne i praktyczne aspekty związane ze zjawiskiem odstąpienia od przestępczości. Za walor jego opracowania można uznać między innymi usystematyzowane analizy ukazujące światowe tendencje w podejmowanej działalności resocjalizacyjnej, jak również szczegółową charakterystykę nurtu „desistance”. Na szerszą skalę badania dotyczące „desistance” są natomiast prezentowane w literaturze zagranicznej, w szczególności w Wielkiej Brytanii czy Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Ich autorzy przy analizie predyktorów prowadzących do wycofania się z działalności przestępczej zwracają uwagę na specyficzne wydarzenia życiowe (ang. *life events*). Są one postrzegane jako punkty zwrotne (ang. *turnings points*) w karierze przestępczej, a wskutek nich następuje zaniechanie dalszego naruszania ładu prawnego¹³.

Badania z zakresu „desistance” dowodzą, że proces zaniechania przestępczości związany jest z różnymi czynnikami osobistymi i społecznymi: starzeniem się i dojrzewaniem, rasą, płcią, służbą wojskową, małżeństwem czy innymi stabilnymi i znaczącymi relacjami międzyludzkimi, motywacją i zaangażowaniem w zmianę, wartościami prospołecznymi, umiarkowanym brakiem stresu, dobrym zdrowiem psychicznym,

¹¹ K. Biel, *Zrozumieć odstąpienie od przestępczości. Definicje, teorie i kierunki badań empirycznych*, „Archiwum Kryminologii” 2020, t. 44, nr 2, s. 176.

¹² M. Muskała, *„Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2017.

¹³ J.H. Laub, R.J. Sampson, *Understanding Desistance from Crime*, „Crime and Justice” 2001, vol. 28, s. 1–69; T.G. Blomberg, W.D. Bales, K. Mann, A.R. Piquero, R.A. Berk, *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention*, Oxford 2011.

działaniami zorganizowanymi, przewartościowaniem wcześniejszych zachowań przestępczych, stabilnym zatrudnieniem, religią, zmianą tożsamości, postrzeganiem własnej skuteczności, oczekiwaniem na przyszłość, korzystnymi cechami w kontekście reintegracji oraz otrzymaniem wsparcia społecznego¹⁴. W zależności od tego, któremu z powyższych czynników ochronnych przypisuje się większe znaczenie, uwarunkowania odstąpienia od przestępczości można wiązać ze zmianami neurobiologicznymi (rozwój mózgu, zmiany hormonalne itp.), więzami społecznymi i kontrolą społeczną (związki par, więzy zawodowe itp.), eliminacją zaburzeń na tle psychicznym (psychoterapia) czy transformacją poznawczą lub tożsamościową (nowe role społeczne i nowe definicje zachowań dające zwiększone postrzeganie korzyści wynikających z prowadzenia prospołecznego życia). Zwłaszcza ten ostatni rodzaj uwarunkowań coraz częściej eksplorują w swoich badaniach współcześni badacze, podkreślając, że aby pozostałe czynniki takie jak na przykład praca, małżeństwo czy wiek miały wpływ na odstąpienie od przestępczości, przestępcy muszą przejść poznawczą zmianę w sposobie, w jaki interpretują swoje życie. Tę zmianę określić można mianem fenomenologii odstąpienia (ang. *a phenomenology of desistance*).

Prospołeczna zmiana tożsamości punktem zwrotnym w procesie odstąpienia od przestępczości

Według współczesnych badaczy, procesowi odstąpienia od przestępczości towarzyszy poznawcza rekonstrukcja własnej tożsamości¹⁵, jednak aby taka rekonstrukcja miała miejsce konieczne jest, aby osoba polegała na własnej skuteczności. Zależność między rekonstrukcją tożsamości a poczuciem własnej skuteczności dokumentują badania, z których wynika, że przestępcy z wyższym poczuciem skuteczności częściej powstrzymują się od przestępstwa niż przestępcy z niższym poczuciem skuteczności¹⁶. Odstąpienie od przestępczości jest więc swego rodzaju pracą w toku.

---

¹⁴ A.M. Martín, F. Padrón, S. Redondo, *Early narratives of desistance from crime in different prison regimes*, „The European Journal of Psychology Applied to Legal Context” 2019, vol. 16, iss. 3, s. 372.

¹⁵ R. Paternoster, *How Much Do We Really Know about Criminal Deterrence?*, „Journal of Criminal Law and Criminology” 2010, vol. 100, iss. 3, s. 765–824.

¹⁶ M. Liem, N.J. Richardson, *The Role of Transformation Narratives in Desistance Among Released Lifers*, „Criminal Justice and Behavior” 2014, vol. 41, iss. 6, s. 692–712.

Ścisłej rzecz ujmując, odstąpienie od przestępczości wiąże się z pracą biograficzną nad doświadczeniami życiowymi. Przestępca podejmujący namysł nad swoją biografią, a jednocześnie poznający i zmieniający siebie i świat życia pod wpływem podjętej refleksji zyskuje możliwość skutecznej readaptacji społecznej. Ten specyficzny rodzaj refleksji w kontekście problematyki edukacji, nazwany został przez Piotra Alheita mianem biograficznego uczenia się i zdefiniowany jako własne, autokreacyjne działania podmiotów, refleksyjnie organizujących swoje doświadczenia w sposób, który generuje spójną osobowość, tożsamość, nadaje znaczenie historii ich życia oraz komunikowalną, społecznie żywotną perspektywę świata życia, kierującą ich działaniami¹⁷.

Sprowadzając te rozważania do problematyki resocjalizacyjnej warto zauważyć, że tak jak w akcie opowiadania człowiek uczy się, tak w akcie opowiadania może również się resocjalizować, jeśli odnieść ten akt do przestępców. Takie spojrzenie na resocjalizację wiąże się z założeniami teorii tożsamości narracyjnej, która oferuje wyjaśnienie ciągłego konstruowania tożsamości na przestrzeni życia i podkreśla siłę tożsamości w wyjaśnianiu zachowań. Zgodnie z nią indywidualne tożsamości są konstituowane przez integrację doświadczeń życiowych w „osobisty mit” (ang. *personal myth*) lub historię życia, która zapewnia osobie poczucie spójności i celu¹⁸. Teoria tożsamości narracyjnej wpisuje się w stosunkowo nowy nurt kryminologii określany mianem kryminologii narracyjnej¹⁹. Przedstawiciele tego nurtu reprezentują interdyscyplinarne podejście do badania związków między przestępczością a narracjami lub opowieściami o przestępczości. Zauważają, że istotnym warunkiem – lub „punktem zwrotnym” w nomenklaturze analizy „desistance” – jest to, że przestępcy ewoluują od etapu „niekontemplacji”, w którym nie są jeszcze świadomi swojego problemu, do etapu „kontemplacji” lub rozpoznania, że mają problem i powinni go rozwiązać²⁰. Zwracają przy tym uwagę na znaczenie narracji w konstruowaniu teorii kryminologicznych i podkreślają jej atuty w aspekcie metodologicznym. Dzięki nim trudny

¹⁷ P. Alheit, *Biographical Learning: Theoretical Outline, Challenges and Contradictions of a New Approach in Adult Education*, [w:] *The Biographical Approach in European Adult Education*, P. Alheit, A. Bron-Wojciechowska, E. Brugger, P. Dominicé (red.), Wien 1995, s. 57–74.

¹⁸ J. Bruner, *Making Stories: Law, Literature, Life*, Cambridge 2002.

¹⁹ L. Presser, S. Sandberg, *Narrative Criminology as Critical Criminology*, „Critical Criminology” 2019, vol. 27, s. 131–143.

²⁰ A.M. Martín, F. Padrón, S. Redondo, *Early Narratives of Desistance from Crime in Different Prison Regimes...*, s. 373.

do uchwycenia – co było wyżej podkreślone – proces „desistance” poddaje się badaniom. Wynika to z tego, że narracje są dostępne i można je gromadzić²¹.

Proces biograficznego odstąpienia od przestępczości nie wystąpiłby bez tworzenia narracji, gdyż to ona odgrywa kluczową rolę w tworzeniu się i rekonstrukcji tożsamości. Istnieje wiele sposobów rozumienia narracji, ale to najbliższe niniejszym rozważaniom dotyczy opowieści o życiu, która jednocześnie jest próbą rekonstrukcji i (re)interpretacji tego, co człowiek doświadczył. Zwraca na to uwagę Zuzanna E. Chase, dla której narracja jest sposobem przedstawiania i interpretacji doświadczeń, który pozwala osobie uporządkować przeszłe wydarzenia, nadać im sens oraz zbudować tożsamość²². Według Sama Kinga istnieją „narracje wczesnego odstąpienia” (ang. *early desistance narratives*), czyli początkowe etapy transformacji tożsamości prospołecznej, w których przestępcy zaczynają rozważać zaprzestanie swoich wcześniejszych zachowań przestępczych i bycie od teraz inną osobą²³. I choć wyrażanie przez przestępców narracji o odstąpieniu nie gwarantuje ich faktycznego wycofania się z przestępczego stylu życia²⁴, to zmiany tożsamości w kierunku życia prospołecznego są uważane za niezbędny krok do rezygnacji z popełniania przestępstw²⁵. Badania wykazują pozytywną zależność między rzeczywistym wycofaniem się a bardziej optymistycznymi perspektywami przestępców na temat ich przyszłości zdobycia pracy, poprawy rodzinnych więzi prospołecznych oraz możliwości popełnienia mniej przestępstw²⁶. W tym kontekście można mówić o narracyjnej teorii odstąpienia od przestępczości, która jest swobodną teorią „narracyjnej naprawy” (ang. *narrative repair*) zepsutych lub napiętnowanych tożsamości. Zgodnie z nią, osoby porzucające przestępczy styl życia niejako wykopują swoje przeszłe doświadczenia, aby uzyskać dowód moralnego sprawstwa i przekształcają negatywne doświadczenia

²¹ L. Presser, *The Narratives of Offenders*, „Theoretical Criminology” 2009, vol. 13, iss. 2, s. 190.

²² S.E. Chase, *Wywiad narracyjny. Wielość perspektyw, podejść, głosów*, [w:] *Metody badań jakościowych*, t. 1, N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), Warszawa 2009, s. 24–25.

²³ S. King, *Early Desistance Narratives: A Qualitative Analysis of Probationers’ Transitions Towards Desistance*, „Punishment & Society” 2013, vol. 15, iss. 2, s. 147–165.

²⁴ J. Doekhie, A. Dirkwager, P. Nieuwbeerta, *Early Attempts at Desistance from Crime: Prisoners’ Prerelease Expectations and Their Postrelease Criminal Behavior*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2017, vol. 56, iss. 7, s. 473–493.

²⁵ J. Berglund, *Narratives of Desistance: A Comparative Study of Desisting Non-Violent and Violent Offenders*, rozprawa doktorska – Stockholm University, Stockholm 2011.

²⁶ S. Redondo, A. Martínez-Catena, A. Andrés-Pueyo, *Offender Rehabilitation and Treatment Effectiveness: a Review of Meta-Analyses...*, s. 773–797.

jako odkupieńcze cierpienie²⁷. Stąd narracje wczesnego odstąpienia od przestępczości bywają określane również jako zbawcze/odkupieńcze osobiste narracje (ang. *redemptive personal narratives*).

Narracyjne schematy pracy biograficznej nad odstąpieniem od przestępczości

Stosując narracyjną teorię tożsamości badacze dokonują retrospektywnej oceny skazanych, zwracając uwagę na wyraźny związek między wcześniejszymi pozytywnymi poglądami na swoją przyszłość a faktycznym odstąpieniem od przestępczości²⁸. Zauważają przy tym, że przestępcy charakteryzujący się skutecznym zaniechaniem działalności przestępczej, mieli zbawcze/odkupieńcze osobiste narracje, które interpretowały przeszłe porażki i traumatyczne doświadczenia jako niezbędne prekursorsy obecnych i przyszłych sukcesów. Ich analizy identyfikują wspólne kategorie tych narracji.

Pierwszą z nich jest ustanowienie „prawdziwego ja” lub „rdzennego ja”, które jest „dobre” i „normalne”. Narratorzy, którzy przejawiają ten sposób myślenia wierzą w to, że ich wcześniejsze zachowania przestępcze nie definiują ich globalnie – całościowo, co stanowi swego rodzaju preludium do porzucenia przestępczego stylu życia.

Drugą kategorią jest identyfikacja „tego czegoś złego”, czyli siły odpowiedzialnej za złe zachowania i doświadczenia. Identyfikacja „tego czegoś złego” na zewnątrz siebie pomaga chronić podstawowe „dobre” ja, ponieważ pozwala narratorom uniknąć przyłoczenia wstydem za popełnione przestępstwa lub inne odstępstwa od kulturowo usankcjonowanych norm społecznych. Dla przykładu u osób używających substancji psychoaktywnych to konkretna substancja lub po prostu nałóg bardzo często pełni rolę „tego czegoś złego”.

Trzecią kategorią jest podatność i wzajemna zależność. Narratorzy werbalizują tę kategorię poprzez uznanie własnej niedoskonałości i dostrzeżenie potrzeby pomocy. Podatność nie jest tu postrzegana jako

---

²⁷ R. Stone, *Desistance and Identity Repair: Redemption Narratives as Resistance to Stigma*, „British Journal of Criminology” 2016, vol. 56, iss. 5, s. 957.

²⁸ S. Maruna, *Making Good...*; S. Maruna, D. Ramsden, *Living to Tell the Tale: Redemption Narratives, Shame Management and Offender Rehabilitation*, „Probation Journal” 2004, vol. 51, iss. 3, s. 223–243; J. Cid, J. Martí, *Turning Points and Returning Points: Understanding the Role of Family Ties in the Process of Desistance*, „European Journal of Criminology” 2012, vol. 9, iss. 6, s. 603–620; M. Liem, N.J. Richardson, *The Role of Transformation Narratives in Desistance among Released Lifers*, s. 692–712; R. Stone, *Desistance and Identity Repair...*, p. 956–975; D.P. McAdams, E. de St. Aubin, *Introduction*, [w:] *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation*, D.P. McAdams, E. de St. Aubin (red.), Washington 1998, s. 19–24.

słabość, lecz jako naturalny element ludzkiego doświadczenia, który pozwala dostrzegać ograniczenia zarówno własne, jak i innych. Wzajemna zależność wyraża się w świadomości, że skuteczne funkcjonowanie w relacjach czy społeczności wymaga wymiany wsparcia, dzielenia się doświadczeniem i współpracy. Rozpoznanie własnych niedoskonałości sprzyja otwartości na pomoc i gotowości do jej udzielania innym, tworząc sieć relacji opartą na wzajemnym zrozumieniu, zaufaniu i akceptacji ograniczeń. W tym sensie podatność staje się fundamentem autentycznej współpracy, a wzajemna niedoskonałość – bodźcem do budowania solidarności i wsparcia w grupie.

Czwarta bardzo wyraźnie akcentowana w osobistych narracjach zbawczych/odkupieńczych kategoria to „upodmiotowienie” (ang. *empowerment*), które wiąże się uznaniem przez narratorów pomocnych innych lub siły wyższej. Dzięki temu narratorzy odczuwają rodzaj wsparcia wyrażającego się w afirmacji ich potencjałów oraz ich wartości. Ci pomocni inni są często opisywani jako widzący narratorów takimi, jakimi „naprawdę są” (tj. dobrych i normalnych), podczas gdy pozostali członkowie społeczeństwa nie mogli tego dostrzec. Z tą kategorią wiąże się zakorzenienie społeczne – poczucie jedności lub przynależności do grupy społecznej. Kategoria ta uzasadnia konieczność wsparcia społecznego²⁹. Oznacza to, że przestępcy są w stanie odstąpić od przestępczości, gdy inni uznają ich gotowość do zmiany i docenią wysiłki, które podejmują, aby tej zmiany dokonać³⁰. W narracjach zbawczych/odkupieńczych tak okazywane wsparcie odbierane jest jako znaczące doświadczenia interpersonalne, które inicjują proces zmiany tożsamości. W związku z tym w literaturze przedmiotu również i je zalicza się do tak zwanych punktów zwrotnych³¹. Może to być doświadczenie życiowe z rodziną, przyjaciółmi lub z innymi znaczącymi osobami, a także pozostałe korzystne doświadczenia, które zwiększają kapitał społeczny narratorów (rodzicielstwo, pomoc socjalna itp.). Jakkolwiek relacje przestępców bywają różne, to w odniesieniu do tych z nich, którzy mają największe szanse odstąpić od przestępczości

²⁹ A. Howerton, R. Burnett, R. Byng, J. Campbell, *The Consolations of Going Back to Prison: What 'Revolving Door' Prisoners Think of the Prospect of Returning to Custody*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2009, vol. 48, iss. 5, s. 439–461; J. Shapland, A. Bottoms, *Transitions from offending*, Cullompton 2011; L. Presser, S. Sandberg, *Narrative Criminology*, New York 2015; J. Doekhie, A. Dirkzwager, P. Nieuwbeerta, *Early Attempts at Desistance From Crime...*, s. 473–493.

³⁰ F. McNeill, *Desistance and Criminal Justice in Scotland*, Glasgow 2016, s. 201.

³¹ P. O'Connor, *Speaking of Crime: Narratives of Prisoners*, Lincoln 2000; S. Barkakaty, *Offender Rehabilitation and Desistance*, London – New York 2013.

wyraźnie widać, że koniecznym warunkiem jest utrzymanie prospołecznych więzi, gdyż prowadzenie dalszej działalności przestępczej byłoby z nimi nie do pogodzenia³². Briegle Nugent i Marguerite Schinkel w swoich badaniach opisując znaczenie pozytywnego uznania od innych wysiłków na rzecz zmiany przestępców posłużyli się określeniem „zaniechania relacyjnego” (ang. *relational desistance*) tłumacząc, że ta terminologia lepiej opisuje proces odstąpienia od przestępczości niż określenia „pierwotny” czy „wtórny”, ponieważ nie sugeruje ona kolejności w czasie ani ważności poszczególnych etapów³³.

Piątą kategorię stanowi „odkupieńcze cierpienie”. Narratorzy opowiadający o swojej drodze „odkupienia” muszą znaleźć sposób na połączenie swojej negatywnej przeszłości z bardziej pozytywną przyszłością. Jest to niezbędne do osiągnięcia spójnej tożsamości narracyjnej. Bywa tak, że narratorzy odrzucają negatywne doświadczenia z przeszłości jako konieczne dla pozytywnej teraźniejszości i przyszłości. Częściej jednak traktują je na kształt katalizatora ich przemiany podkreślając, że gdyby nie doświadczenia z przeszłości (ubóstwo, ból osamotnienia, deprywacja potrzeb itp.), nie byłiby tymi samymi osobami, którymi są obecnie („dobry” mąż/ojciec, przykładowy pracownik, członek zespołu muzycznego itp.). Znawcy przedmiotu w kontekście tej kategorii wypowiadają się jak o swego rodzaju tragicznym optymizmie lub wyjaśnianiu wydarzeń poprzez opatrność – cierpienie doprowadziło do czegoś dobrego lub miało jakiś cel³⁴. Wszystko to prowadzi w konsekwencji narratorów do przekonania, że ich własne życie ma (nieprzestępcze) znaczenie.

Osobiste zbawcze/odkupieńcze narracje o odstąpieniu od przestępczości przewidują ponadto celową przyszłość, a tę cechę znawcy przedmiotu określają jako generatywną motywację. Narratorzy demonstrują zaangażowanie w generatywność poprzez promowanie następnego pokolenia i troskę o generowanie takich doświadczeń, które mają na celu przyniesienie korzyści młodzieży oraz wspieranie rozwoju i dobrobytu innych ludzi, a także systemów społecznych, które przeżyją ich samych. Tego rodzaju praktyka wiąże się z zachowaniami prospołecznymi czy nawet altruistycznymi i jako taka przyczynia się do destygmatyzacji przestępców. Przykładem mogą być różnego rodzaju programy resocjalizacyjne

³² B. Weaver, F. McNeill, *Desistance and Social Justice*, London – New York 2017.

³³ B. Nugent, M. Schinkel, *The Pains of Desistance*, „Criminology & Criminal Justice” 2016, vol. 16, iss. 5, s. 570.

³⁴ R. Stone, *Desistance and Identity Repair...*, s. 957–958.

ukierunkowane na wolontariat skazanych wobec osób niepełnosprawnych czy osób starszych w hospicjach³⁵. Z generatywną motywacją wiąże się więc motyw wzajemności i chęci pomocy innym. Występują one często jako sposób na przeciwdziałanie poczuciu wstydu i pełnią rolę przesunięcia uwagi narratorów na ich przyszłe życie. W tym aspekcie mają wydzźwięk terapeutyczny – wspierają osobistą przemianę życia³⁶.

Inną kategorią jest ogólna spójność i wewnętrzna integracja. Składają się na nie zasady, wartości czy przekonania moralne, zgodnie z którymi postępują narratorzy. Im bardziej są one zgodne z normami prawnymi czy obyczajowymi, tym większe prawdopodobieństwo zaprzestania działalności przestępczej. Jeżeli przestępcy zinternalizują powszechne wartości obowiązujące w społeczeństwie, to wówczas postępowanie niezgodne z własnymi przekonaniem i mocnymi stronami będzie narażało ich na zmniejszenie lub nawet utratę szacunku do siebie. Założenie to wynika z narracji zbawczych/odkupieńczych, które pokazują, że przestępcy w wyniku braku spójności między uczuciami, myśleniem i działaniem tracą do siebie zaufanie, a to w konsekwencji powoduje utratę wiary w siebie. To z kolei niekorzystnie odbija się na efektach ich działań – są one gorsze niż mogłyby być, gdyby towarzyszyła im wiara we własne siły. Dlatego też akceptacja samego siebie i stawianie sobie samemu konstruktywnych wymagań w przypadku przestępców sprzyja przekształcaniu trudnych okoliczności w pozytywne możliwości. Na ogół wiąże się to ze zrozumieniem i akceptacją stanów emocjonalnych, popędów, nawyków, jak również różnych sposobów myślenia.

Ostatnią kategorią jest wspomniane wcześniej poczucie sprawstwa lub zdolność do dobrowolnego podejmowania własnych decyzji i kontrolowania swojego życia, w tym możliwości powstrzymania zachowań przestępczych. Jak pokazują badania, narratorzy, którzy wyrażają większy optymizm i charakteryzują się wyższym poziomem poczucia własnych osiągnięć, częściej skutecznie odstępują od przestępczości niż narratorzy, którzy tego nie robią³⁷.

Zaprezentowane kategorie nie wyczerpują spektrum sposobów myślenia o sobie po zaprzestaniu popełniania przestępstw. Dlatego też

---

³⁵ K. Biel, *Generatywność i jej przejawy w readaptacji społecznej skazanych*, „Forum Pedagogiczne” 2017, nr 1, s. 52–54.

³⁶ S. Maruna, *Making good...*, s. 121.

³⁷ S. Maruna, *Desistance from Crime and Offender Rehabilitation: a Tale of Two Research Literatures*, „British Journal of Criminology” 2004, vol. 44, iss. 1, s. 1–23; M. Liem, N.J. Richardson, *The Role of Transformation Narratives in Desistance Among Released Lifers*, s. 692–712.

wydaje się zasadne podejmowanie dalszych studiów nad rekonstrukcją tożsamości byłych przestępców.

Podstawy metodologiczne badań własnych

Celem prezentowanych badań było odkrycie i przyporządkowanie sensów i znaczeń nadawanych przez badanych uczenistników badań istotnym zdarzeniom pojawiającym się w ich wypowiedziach biograficznych na temat fenomenu odstąpienia od przestępczości. Przedmiotem analizy uczyniono narracje skazanych mężczyzn, którzy odbyli karę pozbawienia wolności i wobec których aktualnie nie toczy się żadne postępowanie karne, a ich obecna sytuacja życiowa pozwala z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że odstąpili od przestępstwa. Jak zauważa Dawid Farrington, nie da się tak naprawdę ocenić, czy dana osoba odstąpiła od przestępczości po dwóch, pięciu czy nawet po dziesięciu latach³⁸. Wnikliwe badania karier przestępczych ujawniły jednak, że jeśli recydywistom udało się wytrwać bez przestępstwa przez okres ponad jednego roku, oznacza to znaczącą i ważną zmianę w ich zachowaniu. Kierując się tymi danymi, przyjęto objąć badaniem byłych przestępców, którzy nie weszli w konflikt z prawem przez okres co najmniej 3 lat od momentu wykonania uprawomocnionego wyroku skazującego.

W badaniach zastosowano triangulację źródeł badawczych – z jednej strony oparto się na narracjach pisemnych pozyskanych przez wieloletniego kapelana więziennego (źródła zastane), z drugiej zaś na transkrypcjach z przeprowadzonych wywiadów narracyjnych, realizowanych w oparciu o celowy dobór byłych przestępców. W ramach zastosowania popularnej na gruncie badań jakościowych metody doboru próby zwanej „kulą śnieżną” w badaniach wzięły udział także osoby, które zostały zarekomendowane przez innych uczestników badań. Zawężając grupę badawczą do określonej kategorii przestępców przy rekrutacji uczestników badań brano pod uwagę osoby w wieku 30-50 lat, które w przeszłości popełniły co najmniej jedno przestępstwo z kategorii tzw. zbrodni – przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności od lat 3 i ścigane z urzędu (np. bójka, pobicie, kradzież mienia, kradzież pojazdu, kradzież

---

³⁸ D.P. Farrington, *Criminal Career Research in the United Kingdom*, „British Journal of Criminology” 1992, vol. 32, iss. 4, s. 523.

z włamaniem, wymuszenie rozbójnicze, rozbój, uszkodzenie mienia, handel narkotykami).

Przyjmuje się najczęściej, że o wielkości próby w badaniach jakościowych decyduje stan teoretycznego nasycenia generowanych kategorii, który polega na replikowalności informacji uzyskiwanych w trakcie pracowania z materiałem empirycznym. Istnieją dobrze udokumentowane dane mówiące o osiągnięciu nasycenia przy 6-12 przypadkach. Według innych źródeł przeciętna wielkość, na jaką decydują się badacze, mieści się w granicach 15-25 przypadków³⁹. Są i tacy, którzy twierdzą, że dogłębna eksploracja narracji życiowych pojedynczej osoby może wygenerować co najmniej tyle samo wglądu w przestępczość, co poznanie odrobiny informacji o 200 lub 2000 ludziach w badaniu na dużą skalę⁴⁰. Mając na względzie te wyjaśnienia siłą rzeczy zdecydowano się na arbitralny dobór 20 osób przyjmując założenie, że ta liczba pozwoli nasycić analizowane kategorie badawcze, które będą odkrywane w trakcie badań. Jednocześnie nie wykluczono konieczności poszerzenia grupy badawczej w zależności od stopnia indeksacji materiału źródłowego oraz wspomnianej replikowalności. Podkreślić należy, że w prezentowanym pilotażu odwołano się do 6 przypadków.

Problematyka została zawarta w problemie badawczym: Jak odstąpienie od przestępczości jest konstruowane i negocjowane w narracjach byłych przestępców? W rozwiązaniu tego problemu chodziło o określenie roli osobowych i społecznych potencjałów mających znaczenie w zaniechaniu przestępczego stylu życia. Chodziło też o ustalenie tego, komu lub czemu przypisują zasługę byli przestępcy w zakresie zmiany tożsamościowej i dlaczego. Podążając tym tropem uszczegółowiono problematykę za pomocą następujących problemów szczegółowych: 1) Jaki rodzaj doświadczeń prowadzi do zmiany tożsamościowej byłych przestępców? 2) Jakie sposoby radzenia pozwalają takiej zmiany dokonać? 3) Jaką rolę i jakie zasoby pomagają w radzeniu sobie? 4) Jakie sploty wydarzeń czy sankcji pobudzają refleksję nad życiem? W rozwiązaniu sformułowanych problemów wykorzystane zostały założenia badań jakościowych, które kładą nacisk na subiektywne interpretacje źródeł badawczych i mieszczą się w nurcie antropologii społecznej, z kontekstowo wykorzystanymi

---

³⁹ G. Guest, A. Bunce, L. Johnson, *How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability*, „Field Methods” 2006, vol. 18, iss. 1, s. 74.

⁴⁰ A. Bryman, *Social research methods*, Oxford 2008, s. 21.

elementami podejścia fenomenologicznego⁴¹. Polegają one na szukaniu określonych danych w celu uzupełnienia, udoskonalenia lub sprawdzenia analizowanych kategorii pojęciowych⁴². Ze względu na przyjętą orientację badawczą analiza nie była ukierunkowana na identyfikację wartości zmiennych i zależności między nimi, lecz na rekonstrukcję typów/wzorów doświadczeń.

W świetle przedstawionej problematyki badawczej – oraz wyznaczonej jej charakterem i uznanej za optymalną w tym przypadku metodologii, wpisującej podejmowane działania w paradygmat interpretatywny – za najważniejszą metodę badań przyjęto metodę biograficzną. Umożliwia ona bowiem analizę określonych problemów na tle życiowych narracji, snutych przez osoby objęte badaniem i daje możliwość odniesień do czasu, w którym się rozgrywały. Wzgląd na istotny w tym badaniu wymiar historyczny, stanowi typowy element podejścia biograficznego, w którym uznaje się, że człowiek nie tyle „jest”, co „staje się” w ciągu swojego życia⁴³. Ponadto metoda biograficzna – z jej otwartością i plastycznością – pozwala na twórcze wykorzystanie jej przez badacza, który stosując ją pozostaje otwarty na różne dane, także te, których ściśle procedury badawcze nie ujmują⁴⁴.

Kierując się założeniami wynikającymi z metody biograficznej zaplanowano przeprowadzenie wywiadów bazując na tradycyjnym schemacie techniki wywiadu narracyjnego, składającym się z pięciu etapów umożliwiających pozyskanie danych autobiograficznych⁴⁵:

- 1) Faza wstępna (nawiązanie kontaktu, przedstawianie celu badań).
- 2) Faza opowieści głównej (aktywne słuchanie – badany dokonuje „wglądu” we własne doświadczenie).
- 3) Faza pytań wewnętrznych (subtelne dopytanie o poruszone wątki celem zachęcenia do ich rozwinięcia).
- 4) Faza pytań zewnętrznych (odpowiedzi na pytania i prośby badacza):
  - proszę podzielić się swoimi wspomnieniami z okresu a) dzieciństwa, b) młodości, c) dojrzałości ze szczególnym uwzględnieniem

---

⁴¹ M.B. Miles, A.M. Huberman, *Qualitative Data Analysis*, Thousand Oaks 2000.

⁴² K. Charmaz, *Teoria ugruntowana w XXI wieku. Zastosowanie w rozwijaniu badań nad sprawiedliwością społeczną*, [w:] *Metody badań jakościowych*, t. 1, N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), Warszawa 2009, s. 708.

⁴³ J. Saran, *Biografia jako metoda badań pedagogicznych*, „Studia i Prace Pedagogiczne” 2016, nr 3, s. 13–35.

⁴⁴ J. Szymaniak, *Metoda biograficzna w pedagogice*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2013, nr 10, s. 365–381.

⁴⁵ N.K. Denzin, *Interpretive Biography*, Sage, Newbury Park 1989; K. Kaźmierska, *Wywiad narracyjny – technika i pojęcia analityczne*, [w:] *Biografia a tożsamość narodowa*, M. Czyżewski, A. Piotrowski, A. Rokuszewska-Pawełek (red.), Łódź 1997, s. 36–38.

1) momentów, w których odczuwał Pan satysfakcję w związku z tym co się udało dokonać, przeżyć, zrobić; 2) momentów, w których coś nie wyszło i spotkało Pana coś złego, nieprzyjemnego – co się wówczas działo, czy to czegoś Pana nauczyło?

- proszę opowiedzieć o niespodziewanych zdarzeniach, przypadkach, „zrządzeniach losu”, które spowodowały zmiany w Pana życiu. Co się wtedy wydarzyło i dlaczego? Jakie to miało i ma obecnie dla Pana znaczenie?
  - proszę powiedzieć, kiedy po raz pierwszy: poczuł się Pan szczęśliwy, wolny; spotkał się Pan z niesprawiedliwością; zrobił Pan coś sam; czegoś się Pan nauczył; wykonał Pan określoną pracę.
  - proszę wymienić rzeczy i miejsca, które utkwiły w Pana pamięci najbardziej.
  - proszę scharakteryzować osoby, które wywarły na Panu dobry wpływ (nauczył się Pan od nich czegoś znaczącego) i zły wpływ (przez które miał Pan problemy).
  - czy ma Pan jakieś motto życiowe, które chciałby przekazać innym?
- 5) Faza pogłębiająca (badany staje się „teoretykiem własnego życia”, ustosunkowującym się do swoich doświadczeń). W użytym narzędziu aktywność tę wywoływać mają pytania, pochodzące z metody „metaplanu”. Przedstawiają się one następująco:
- dlaczego Pana życie ułożyło się tak, a nie inaczej?
  - jak określiłby Pan swoją sytuację w perspektywie przyszłości?
  - czy chciałby Pan jeszcze o czymś powiedzieć, co jest ważne dla zrozumienia Pana sytuacji życiowej?

Wszystkie wywiady narracyjne realizowane były głównie w oparciu o dyspozycje, zatem ewentualne pytania były formułowane jedynie w związku z wyraźną potrzebą ze strony uczestników badań, którzy nie rozumieli, o czym mają mówić lub wymagali wsparcia w rozwijanym wątku wypowiedzi. Z zasady nie przerywano narracji, wchodząc w naturalne momenty pauz. Koniec wywiadów następował po wyczerpaniu wszystkich dyspozycji, ale nigdy wbrew woli uczestników badań. Byli oni kluczowymi, podmiotowo traktowanymi postaciami w badaniu, podporządkowanym ich osobom i ich formule narracji.

Między tożsamością narracyjną a odstąpieniem od przestępczości

Przeanalizowane narracje osób, o których z dużym prawdopodobieństwem można powiedzieć, że odstąpiły od przestępczości wskazują na istotną rolę kapitału biograficznego w zakresie rekonstrukcji tożsamości narracyjnej. Kapitał biograficzny to zasób doświadczeń życiowych danej osoby, który gromadzi się w toku jej życia i umożliwia jej interpretowanie, porządkowanie oraz twórcze przekształcanie własnej biografii⁴⁶. Obejmuje on zarówno doświadczenia pozytywne, jak i negatywne, które – odpowiednio zinterpretowane – stają się źródłem zmiany życiowej. Należy odnotować istotną różnicę między zasobami a kapitałem. Otóż w odróżnieniu od terminu „zasób”, termin „kapitał” wiąże się z takim rodzajem zasobów, które zostały wykorzystane (np. można mieć zasoby w postaci pieniędzy lub wykształcenia, ale nigdy z nich nie skorzystać). Nie są to więc zasoby potencjalne, ale wykorzystane. Dlatego z kapitałem biograficznym można utożsamiać ten rodzaj spójnej narracji, która dla dysponenta biografii staje się źródłem konstruktywnego działania i sprawczości. Tym samym obejmuje on sprawczą refleksję nad wszystkimi z podstawowych wyróżnionych przez Piotra Bourdieu kapitałów – ekonomiczny, społeczny, kulturowy – oraz ich bardziej szczegółowymi podtypami⁴⁷.

Badania potwierdzają spostrzeżenia zagranicznych badaczy „desistance”. Zidentyfikowane w analizowanych narracjach schematy interpretacyjne pozostają zgodne z ustaleniami badań nad „zbawczymi narracjami”, w których wskazuje się na obecność tzw. narracji odkupienia oraz podkreślanie osobistego sprawstwa i moralnej transformacji jako kluczowych elementów procesu zmiany. Pokazują, że narracje skazanych obywateli Polski przejawiających oznaki porzucenia przez nich przestępczego stylu życia również charakteryzuje odkupieńcze cierpienie. Zawierają one analogiczne kategorie/schematy narracyjne, tj. gotowość do zmian, zakorzenienie społeczne, ogólna spójność i wewnętrzna integracja, sprawstwo, generatywność, tragiczny optymizm lub opatrność. Ponadto zwracają uwagę na znaczenie zmiany środowiska, zatrudnienia i zadośćuczynienia. Wszystkie te kategorie zostały przedstawione w tabeli 1.

---

⁴⁶ P. Alheit, *Biographical Work: Narrative Reflexivity and the Transformation of Social Structure*, [w:] *Interpreting Experience: The Narrative Study of Lives*, A. Lieblich, R. Josselson (red.), Thousand Oaks 1994, s. 45–58.

⁴⁷ P. Bourdieu, *Rozum praktyczny*, Kraków 2009.

Tabela 1. Schematy narracyjne w odstąpieniu od przestępczości

KAPITAŁ BIOGRAFICZNY	Gotowość do zmian, podatność i wzajemna zależność
	ZNACZENIE
	Autorefleksja – krytyczne ustosunkowanie się do swojego życia i otwartość na zmianę Niezadowolenie z przestępczego stylu życia, uznanie niedoskonałości i potrzeby pomocy Ewolucja od etapu nie kontemplacji, w którym przestępca nie jest jeszcze świadomy swojego problemu, do etapu kontemplacji lub rozpoznania, że ma problem i powinien go rozwiązać
	PRZYKŁAD NARRACJI
	w więzieniu największą udręką była samotność i bezradność to miejsce jednak naprawdę może pomóc w rachunku sumienia mnie się udało z tego rachunku wyciągnąć wnioski choć to moje przejrzenie na oczy i naprawa mojej duszy nie było łatwe ***
	chciałem już wreszcie żyć normalnie a nie jak do tej pory po prostu starałem się trzymać z dala od kłopotów i postępować właściwie ***
	wtedy zrozumiałem co jest dobre a co złe co naprawdę liczy się w życiu postanowiłem więcej nie pchać się w problemy na własne życzenie
	Zmiana środowiska
	ZNACZENIE
	Odcięcie od środowiska przestępczego, identyfikacja tego czegoś „złego”
	PRZYKŁAD NARRACJI
	szybko na mieście rozeszło się że wyszedłem nie szukałem kontaktu z nikim z dawnego środowiska przypadkowo spotkałem kolegów którzy zapraszali mnie na wódkę grzecznie odmawiałem zmieniłem numer telefonu i starałem się aby nie został on nikomu podany ***
	wolałem bardziej ufać swoim kolegom, którzy mnie ściągali na dno hasło powtarzane przez mamę przez wiele lat która mówiła ci koledzy doprowadzą cię do złego było rzucane w próżnię dziś z perspektywy czasu wiem że tak jest ale to nie jest tak że oni mnie sprowadzali na złą drogę myślę że sprowadzaliśmy się wszyscy razem patrząc dziś z perspektywy tego czasu ja się gdzieś po prostu otworzyłem na nich a potem myślę że nawet sam bardziej ich wciągałem w niektóre złe rzeczy ***
	myślę że w dużej mierze w moim dzieciństwie trochę tak abstrakcyjnie to mogę powiedzieć ale upatrył sobie mnie zły który słuchał moich potrzeb i podsuwał mi osoby ale równolegle też podsuwał osoby które wierzyły ale te osoby wierzące nie były dla mnie autentyczne nie widziałem tego co mi próbowały przekazać
	Zatrudnienie (praca)
ZNACZENIE	
Niezbędne wsparcie materialne, które może zwiększyć kapitał społeczny (np. lepsze umiejętności społeczne, rodzicielstwo, usługi socjalne, mieszkalnictwo)	

KAPITAŁ BIOGRAFICZNY	PRZYKŁAD NARRACJI
	podjmując pracę nic nie tracimy tak naprawdę tylko zyskujemy ja dzięki niej zapewniłem sobie dobry start po wyjściu więc można mówić że dzięki temu iż tu pracuję zapewniam sobie przyszłe życie że minimalizuję powrót do tego miejsca kiedy pracuję to zapewne mniej się uwsteczniam i mniej myślę o tym o czym nie trzeba i lepiej funkcjonuje dziś mogę powiedzieć że praca jest niezbędna i nie żałuję ani jednego przepracowanego dnia *** więc siedząc w tym zakładzie karnym za pierwszym razem obserwowałem zachowania też moich kolegów którzy chodzili na spotkania rzymsko-katolickie oni też chodzili na prawosławne no nie i protestanckie spotkania tam jeszcze jakieś inne i się praktycznie nawracali nie widziałem różnych ludzi którzy odkrywali swoje talenty ale nikt z moich kolegów mi nie powiedział ty krzysiek może byś poszedł do szkoły siedziałem 6 lat może byś poszedł do szkoły może byś poszedł do pracy może byś coś zrobił ze sobą pierwsza osoba która mi takie coś powiedziała to była pani psycholog w zakładzie karnym która miała bardzo dobry kontakt i ona powiedziała może byś kurna zaczął coś robić ze sobą nie może byś poszedł do pracy ja ci załatwię no i załatwia mi pracę zacząłem też pracować później zacząłem prowadzić spotkania dla narkomanów pomagałem im przygotowywać jakieś tam materiały z kolegą i to było przed tym przed nawróceniem to było po pierwszej odsiadce i był ktoś kto był zainteresowany człowiekiem czyli mną kto mi towarzyszył ale jak tego kogoś brakło to ja zaczynałem się rozsypanywać ale nawet w trakcie tego kogoś brałem narkotyki brałem sterydy rosłem i budowałem swój świat wykorzystując później w pewien sposób daną osobę że mogłem wychodzić na te spotkania spotkać się z inną częścią zakładu i tak dalej nie
	Zakorzenie społeczne
	ZNACZENIE
	Poczucie jedności lub przynależności do grupy społecznej
	PRZYKŁAD NARRACJI
	jestem szczęśliwy rok temu spotkałem swoją miłość z lat młodości jest piękną wykształconą i mądrą kobietę niedawno się zaręczyliśmy i wkrótce weźmiemy ślub wiem że nikt mi w to nie uwierzy ale jestem jej wierny szalenie w niej zakochany i święcie przekonany że chce dożyć starość u jej boku *** jestem szczęśliwy mam wspaniałą żonę naprawdę taką sobie ją wymodliłem super synka mieszkanie pracę i psa jeszcze daleko mi do ideału lecz walczę *** w więzieniu bardzo trudno jest wyjść poza płaską rzeczywistość więziennego życia i stanąć ponad tym co tam się dzieje pamiętam, że wtedy kontakty z wolontariuszami były dla mnie jak lekarstwo skierowane przeciwko wegetacji i służące rozwojowi własnej osobowości w rozmowach z wolontariuszami nie czułem się ocenianym przez nich nikt nie patrzył na mnie przez pryzmat popełnianych przeze mnie przestępstw nikt nie rozliczał mnie z przeszłości nie piętnował nie mówił mi że jestem doszczętnie złym człowiekiem bez jakichkolwiek wartości
	Ogólna spójność i wewnętrzna integracja
	ZNACZENIE
	Świadomość o normalnym, rdzeniowym „ja”, co oznacza, że zachowanie przestępcze nie definiuje je globalnie Rekonstrukcja tożsamości (od przestępcy do normalnego człowieka – nowa prospołeczna tożsamość) Poczucie pełni, przekształcenie trudnych okoliczności w pozytywne możliwości m.in. rozwój osobisty

KAPITAŁ BIOGRAFICZNY	PRZYKŁAD NARRACJI
	ogólnie pamiętam że jak byłem tam w szpitalu na stażu to chodziłem w bielutkim ubranku – takim, w jakim lekarze chodzili byłem dumny wtedy bo wszystkie pielęgniarki mnie znały i lubiły za to zawsze wszystkim się kłaniałem i służyłem pomocą nawet kiedy to nie należało do moich obowiązków tam byłem zupełnie kimś innym niż na dzielnicy tam też nigdy nic nie ukradłem ale po powrocie z pracy ściągając uniform zmieniłem się w tego złego
	Sprawstwo
	ZNACZENIE
	Przekonanie o byciu „właścicielem/dysponentem własnej biografii” prowadzące przestępcę do wniosku, że własne życie może mieć (nieprzestępcze) znaczenie
	PRZYKŁAD NARRACJI
	jestem wdzięczny za każdą pomocą którą otrzymałem w tym wsparcie najbliższych osób bez nich na pewno nie dałbym sobie rady oczywiście sam też dużo pracy włożyłem w swoją przemianę myślę że bez samozaparcia i pracy nad sobą pewnie już dawno trafiłbym z powrotem do kryminału
	***
	i wydaje mi się że dlatego prościej mi było później wchodzić w różne takie przestępcze rzeczy dzisiaj jak ja sobie popatrzę na te wszystkie obrazy gdzie napadałem ludzi wyrwałem torebki włamywałem się ludziom do domu biłem ich na ulicy gdzie próbowaliśmy obciąć facetowi palec bo miał złotą obrączkę żeby ją sprzedać gdzie włamywaliśmy się do sklepów przez szybę gdzie szyba prawie mnie na pół przecięła i gdzie codziennie robiliśmy przynajmniej po trzy takie napady po dwie kradzieże i to codziennie codziennie przez okres ponad powiedzmy sześciu siedmiu ośmiu lat czy tam nawet więcej i nikt tego nie zatrzymał [...] tego było bardzo dużo a dziś jak na to patrzę faktycznie nie musiało się to wydarzyć to jest tak proste do zatrzymania tylko że dorosły człowiek który ma dziecko musi mieć chociaż trochę pracy nad sobą wykonaną dziś jak patrzę jako ojciec i patrzę na syna że nawet jak zrobię jakąś głupotę to mu tłumaczę dlaczego tę głupotę zrobiłem albo jak krzyknę na Kacpra bo coś tam źle robi to zastanawiam się czy dobrze zrobiłem że krzyknąłem czy to nie była błażostka
	***
no i faktycznie wytrwale robiłem swoje rezygnowałem z wielu marzeń bo chciałem trenować boks kickboxing gdzieś tam coś robić z tego zrezygnowałem na rzecz tego żeby iść robić szkołę napisałem maturę takie kurczę takie drobne rzeczy robiłem ale było to wszystko skondensowane w jednym czy dwóch latach po wyjściu prawo jazdy szkoła praca zmiana rozwój przemiana w ogóle i te wszystkie inne rzeczy w ciągu dwóch lat się zrobiły ludzie jak na to patrzyli to że niektórzy dziesięć piętnaście lat potrzebują na takie zmiany a ja to zrobiłem w tak szybkim tempie	
Zadośćuczynienie	
ZNACZENIE	
Motywy wzajemności i chęci pomocy innym jako sposób na przeciwdziałanie wstydu i przesunięcie uwagi na ich przyszły życie, na przyszłość	

KAPITAŁ BIOGRAFICZNY	PRZYKŁAD NARRACJI
	to co czym się dzielę robię z ogromną obawą po pierwsze wstyd drugie to tak jak wspominałem obawa by moja brutalność przebiegłość egoizm nie spowodowały negatywnych emocji ***
	chciałbym żeby moja historia była przestroga dla innych ***
	moje wspomnienia z życia nie są po to aby się użalać nad sobą ale po to aby ci którzy błądzą w swoim życiu zaczęli zdawać sobie sprawę z tego czym jest życie i zastanowili się czy warto to życie niszczyć złem które nieraz jest trudno od siebie odgonić ***
	staram się pomagać osobom które siedzą w zakładach karnych jeżdżę na spotkania do zakładów karnych przygotowuję cykl spotkań nie tylko w zakładach karnych ale też w domach poprawczych młodzieżowych środkach wychowawczych czy po szkołach bo wychodzę z założenia że nie tylko ludzie którzy siedzą w zakładach czy narkomanami potrzebują pomocy ***
	my lubimy ja też lubię jak się dzieje dużo dobrego a jak już słyszymy o trudnościach to już jest trochę gorzej a często patrząc na trudności innych możemy bardzo dużo siebie ubogacić i przestrzegamy siebie przed tym co się może wydarzyć a teraz psychologia mam plan żeby zrobić psychologię żeby zostać psychologiem
	Generatywność
	ZNACZENIE
	Odcięcie od środowiska przestępczego
	PRZYKŁAD NARRACJI
aktualnie modłę się w intencji nienarodzonych dzieci. Tą modlitwą chciałbym choć trochę zadośćuczynić za swoje czyny, bo skoro i ja krzywdziłem innych, to chcę teraz przez swoją modlitwę aby choć jedno nienarodzone dziecko ocalić	
Tragiczny optymizm lub opatrność	
ZNACZENIE	
Przekonanie, że trudne doświadczenia będące wynikiem przestępczego stylu życia doprowadziły w konsekwencji do czegoś dobrego lub miało jakiś cel	
PRZYKŁAD NARRACJI	
czasu nie cofnę myślę że gdyby nie to wszystko dziś nie byłbym tym kim jestem ***	
ale są też pozytywy dzięki temu na przykład poznałem swoją żonę która jest dla mnie obecnie najważniejsza planujemy razem dzieci ***	
dużo zawdzięczam relacji z bogiem gdyby nie modlitwa na pewno trudniej byłoby mi przeżyć ten czas ***	
wiem że pan bóg mnie mega wsparł w tym żebym z tego wyszedł że po prostu odebrał mi to nawet mi pokazał jak zamienić nawyki dlatego mówię że jest genialnym terapeutą który pokazuje jak zmieniać nawyki żebyś wyszedł z tego dziadostwa	

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja wyników

Przeprowadzone analizy potwierdzają, że proces odstąpienia od przestępczości nie może być redukowany do oddziaływania pojedynczych czynników strukturalnych, takich jak zatrudnienie, relacje rodzinne czy kontrola społeczna. Choć – zgodnie z klasycznymi ustaleniami Roberta J. Sampsona i Jana H. Lauba – więzi społeczne i „punkty zwrotne” w cyklu życia mają istotne znaczenie readaptacyjne, materiał empiryczny wskazuje, że ich skuteczność zależy od sposobu, w jaki zostają włączone w narrację tożsamościową skazanego. Zasoby strukturalne nie działają zatem automatycznie – wymagają refleksyjnej internalizacji. Interpretacja ta pozostaje zbieżna z ustaleniami badań nad procesem „desistance” wskazującymi, że sama obecność wydarzeń przełomowych nie determinuje trwałej zmiany, lecz dopiero ich znaczeniowa reinterpretacja w obrębie tożsamości osoby sprzyja stabilizacji nowych wzorów funkcjonowania⁴⁸. Oznacza to zatem, że odstąpienie od przestępczości nie jest prostą konsekwencją „posiadania” określonych zasobów, lecz rezultatem ich biograficznej integracji. W związku z tym kluczowym pojęciem porządkującym uzyskane wyniki okazuje się kapitał biograficzny, rozumiany nie jako suma doświadczeń, lecz jako zdolność do ich refleksyjnego przetwarzania i integrowania w spójną narrację życia. W tym sensie narracja pełni funkcję nie tylko rekonstrukcyjną, lecz także regulacyjną – umożliwia osobie nadanie ciągłości własnej biografii oraz reinterpretację wcześniejszych doświadczeń w taki sposób, aby mogły one stać się zasobem wspierającym zmianę. Jak zauważa Hieronim Bruner, opowieść autobiograficzna stanowi jeden z podstawowych mechanizmów organizowania doświadczenia i nadawania sensu własnemu działaniu⁴⁹. Dlatego też refleksyjność pełni funkcję mediującą między strukturą a działaniem – umożliwia przekształcenie zewnętrznych zasobów w wewnętrzne przekonanie o sprawstwie i odpowiedzialności. Brak takiej integracji skutkuje fragmentarycznością tożsamości i zwiększa ryzyko powrotu do wcześniejszych, przestępczych wzorów funkcjonowania.

Analiza narracji uczestników badań uzasadnia tezę, że to nie same wydarzenia przełomowe inicjują zmianę, lecz ich refleksyjna reinterpretacja. Nawet sprzyjające okoliczności życiowe mogą pozostać neutralne

---

⁴⁸ J. Shapland, A. Bottoms, *Transitions from Offending...*, s. 274–276; B. Weaver, F. McNeill, *Desistance and social justice...*, s. 6.

⁴⁹ J. Bruner, *Making Stories: Law, Literature, Life...*, s. 63–88.

lub nieskuteczne, jeśli nie zostaną osadzone w znaczącym porządku narracyjnym. I odwrotnie – doświadczenia kryzysowe, takie jak kara pozbawienia wolności czy utrata relacji, mogą stać się impulsem do głębokiej transformacji, jeśli zostaną zinterpretowane jako moment graniczny wymagający redefinicji dotychczasowego sposobu życia. Przedstawione ustalenia pozwalają zaproponować wstępny model procesu odstąpienia od przestępczości, obejmujący następujące etapy: 1) doświadczenie kryzysu lub dysonansu, 2) refleksyjną reinterpretację przeszłości, 3) prospołeczną rekonstrukcję tożsamości w kierunku sprawczości i odpowiedzialności, 4) społeczną walidację nowej roli oraz 5) rozwój postawy generatywnej, wyrażającej się w trosce o innych i o wspólnotę.

Wyniki badań korespondują z narracyjnym ujęciem „desistance” rozwijanym przez Shadda Marunę, który wskazywał na znaczenie rekonstrukcji tożsamości i tworzenia „opowieści o odkupieniu”. Analizowane narracje potwierdzają, że trwała zmiana wiąże się z reinterpretacją przeszłości oraz odbudową, a niekiedy nawet budową na nowo, poczucia sprawstwa. Jednocześnie badania pokazują, że sama deklaratywna zmiana tożsamości nie jest wystarczająca – wymaga ona społecznej walidacji i możliwości pełnienia nowych ról. Z tego powodu ustalenia wpisują się również w relacyjne ujęcia „desistance”, akcentujące znaczenie uznania społecznego dla stabilizacji nowej tożsamości. Odstąpienie od przestępczości nie dokonuje się w izolacji, lecz w przestrzeni społecznego uznania i interpretacji. Tak więc nowo konstruowana tożsamość wymaga potwierdzenia w relacjach z innymi – rodziną, partnerami, pracodawcami czy przedstawicielami instytucji. Brak społecznej walidacji może z kolei osłabiać proces zmiany, podtrzymując poczucie stygmatyzacji i wykluczenia. Tym samym „desistance” jawi się jako proces współtworzony: indywidualny w swoim wymiarze refleksyjnym, lecz społeczny w zakresie uznania i legitymizacji nowej roli.

Podsumowując, odstąpienie od przestępczości należy rozumieć jako proces biograficznej transformacji, w którym strukturalne „punkty zwrotne” zyskują znaczenie dopiero poprzez refleksyjne włączenie ich w projekt nowej tożsamości. Trwałość tej zmiany zależy zarówno od zasobów danej osoby, jak i od kontekstu społecznego umożliwiającego uznanie i stabilizację nowej roli. Tak rozumiany proces „desistance” stanowi wyzwanie dla współczesnej praktyki resocjalizacyjnej. Jeżeli bowiem kluczowym mechanizmem zmiany jest narracyjna integracja doświadczeń, wówczas oddziaływania instytucjonalne nie powinny ograniczać się do dostarczania

zasobów materialnych czy formalnych kompetencji. Konieczne staje się tworzenie przestrzeni umożliwiających refleksyjne opracowanie własnej historii życia, rekonstruowanie znaczeń oraz budowanie alternatywnych scenariuszy przyszłości. Praca nad biografią – rozumiana nie jako technika terapeutyczna, lecz jako proces pedagogiczny – może wzmacniać sprawstwo i sprzyjać internalizacji nowych ról społecznych. W tym ujęciu narracja nie jest jedynie źródłem danych badawczych, lecz konstytutywnym narzędziem zmiany.

Zakończenie

Przeprowadzone analizy pozwalają spojrzeć na proces odstąpienia od przestępczości jako na zjawisko wykraczające poza proste zależności między strukturą a działaniem osoby. Choć czynniki takie jak podjęcie pracy, wejście w trwały związek, wsparcie rodziny czy doświadczenie religijne pozostają istotne, materiał empiryczny wskazuje, że ich znaczenie nie ma charakteru bezpośredniego ani automatycznego. Zasoby te stają się rozwojowe dopiero wówczas, gdy zostają przez osobę refleksyjnie przetworzone i włączone w spójną narrację tożsamościową. Oznacza to, że odstąpienie od przestępczości nie jest prostą konsekwencją „posiadania” określonych zasobów, lecz rezultatem ich biograficznej integracji w obrębie narracyjnie rekonstruowanej tożsamości osoby.

Przywołana w opracowaniu koncepcja tożsamości narracyjnej wydaje się szczególnie użyteczna interpretacyjnie w odniesieniu do osób, które dysponują niskim kapitałem ekonomicznym, społecznym i kulturowym, czyli takich, którym udało się przezwyciężyć pewien krąg patologii (np. przestępczość) czy ubóstwa społecznego. Zaprezentowane badania pilotażowe uzasadniają spostrzeżenie, że niski kapitał biograficzny w połączeniu z niskim poziomem refleksyjności może prowadzić do ograniczonej elastyczności w odpowiadaniu na zachodzące zmiany, słabej adaptacji do nowych warunków. Wysoki kapitał biograficzny wraz z wysokim poziomem refleksyjności poprzedza natomiast skuteczną „zmianę na lepsze” czy – posługując się sformułowaniem Maruny – skuteczne „wychodzenie na prostą”. Odnosząc to spostrzeżenie do skazanych można stwierdzić, że z jakością kapitału biograficznego wiąże się wyższa bądź niższa szansa readaptacji społecznej. W tym sensie kapitał biograficzny nie powinien być rozumiany wyłącznie jako suma doświadczeń czy kompetencji, ale

jako dynamiczna zdolność do nadawania im znaczenia. Analiza narracji uczestników badań ukazuje, że kluczową rolę w ich readaptacji społecznej odgrywa proces reinterpretacji przeszłości – często bolesnej, naznaczonej stratą, przemocą lub wykluczeniem – który umożliwia odzyskanie poczucia ciągłości „ja”. Transformacja nie polega więc na odcięciu się od wcześniejszej tożsamości, lecz na jej przepracowaniu i włączeniu w nową, bardziej spójną strukturę biograficzną. W tym procesie każdy z uczestników badań konstruuje siebie jako podmiot zdolny do sprawstwa, odpowiedzialności i generatywności.

Podsumowując, odstępianie od przestępczości nie jest jednorazowym aktem decyzji ani prostym efektem oddziaływań zewnętrznych, lecz procesem biograficznej rekonstrukcji tożsamości, w którym przestępca nadaje nowe znaczenia własnej przeszłości i konstruuje alternatywny projekt życia. Innymi słowy, odstępianie od przestępczości można postrzegać jako proces stopniowej, biograficznie zakorzenionej transformacji, w której osoba naznaczona etykietą „kryminalisty” – poprzez refleksyjne przetwarzanie doświadczeń – odzyskuje poczucie ciągłości, sprawstwa i społecznej przynależności. To właśnie w tej przestrzeni narracyjnego konstruowania sensu rozgrywa się zasadnicza zmiana prowadząca do trwałej readaptacji społecznej. Zwrócenie uwagi na kapitał biograficzny w pedagogicznej refleksji nad resocjalizacją otwiera zatem nowe możliwości interpretacyjne oraz metodyczne. Z perspektywy pedagogiki i praktyki resocjalizacyjnej oznacza to konieczność wyjścia poza model skoncentrowany wyłącznie na kontroli i kompensacji deficytów. Jeżeli proces zmiany ma charakter biograficzny i narracyjny, oddziaływania powinny obejmować pracę nad reinterpretacją doświadczeń, wzmacnianiem refleksyjności oraz tworzeniem warunków do społecznej walidacji nowych ról. Narracja staje się w tym ujęciu nie tylko narzędziem badawczym, lecz również potencjalnym mechanizmem zmiany. W związku z tym wyłania się potrzeba dalszych studiów nad odstępianiem od przestępczości w warunkach rodzimej polityki kryminalnej. Jednocześnie należy pamiętać, że badania pilotażowe są ograniczone rozmiarem próby, co sugeruje potrzebę studiów obejmujących szersze grupy skazanych i różne konteksty resocjalizacyjne. Przyszłe badania mogłyby wykorzystać metody jakościowe, takie jak wywiady pogłębione czy analiza narracji, aby lepiej zrozumieć mechanizmy „wychodzenia na prostą” i czynniki sprzyjające readaptacji społecznej.

Bibliografia

- Alheit P., *Biographical Work: Narrative Reflexivity and the Transformation of Social Structure*, [w:] *Interpreting Experience: The Narrative Study of Lives*, A. Lieblich, R. Josselson (red.), Thousand Oaks 1994.
- Alheit P., *Biographical Learning: Theoretical Outline, Challenges and Contradictions of a New Approach in Adult Education*, [w:] *The Biographical Approach in European Adult Education*, P. Alheit, A. Bron-Wojciechowska, E. Brugger, P. Dominicé (red.), Wien 1995.
- Barkakaty S., *Offender Rehabilitation and Desistance*, Routledge, London – New York 2013.
- Berglund J., *Narratives of Desistance: A Comparative Study of Desisting Non-Violent and Violent Offenders*, rozprawa doktorska – Stockholm University, Stockholm 2011.
- Biel K., *Generatywność i jej przejawy w readaptacji społecznej skazanych*, „Forum Pedagogiczne” 2017, nr 1.
- Biel K., *Zrozumieć odstąpienie od przestępczości. Definicje, teorie i kierunki badań empirycznych*, „Archiwum Kryminologii” 2020, t. 44, nr 2.
- Blomberg T.G., Bales W.D., Mann K., Piquero A.R., Berk R.A., *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention*, Oxford 2011.
- Bourdieu P., *Rozum praktyczny*, Kraków 2009.
- Brown S.E., Esbensen F.-A., Geis G., *Criminology: Explaining Crime and Its Context*, London – New York 2013.
- Bruner J., *Making stories: Law, Literature, Life*, Cambridge 2002.
- Bryman A., *Social Research Methods*, Oxford 2008.
- Charmaz K., *Teoria ugruntowana w XXI wieku. Zastosowanie w rozwijaniu badań nad sprawiedliwością społeczną*, [w:] *Metody badań jakościowych*, t. 1, N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), Warszawa 2009.
- Chase S.E., *Wywiad narracyjny. Wielość perspektyw, podejść, głosów*, [w:] *Metody badań jakościowych*, t. 1, N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), Warszawa 2009.
- Cid J., Martí J., *Turning points and returning points: Understanding the Role of Family Ties in the Process of Desistance*, „European Journal of Criminology” 2012, vol. 9, iss. 6.
- Denzin N. K., *Interpretive Biography*, Newbury Park 1989.
- Doekhie J., Dirkzwager A., Nieuwebeerta P., *Early Attempts at Desistance from Crime: Prisoners' Prerelease Expectations and Their Postrelease Criminal Behavior*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2017, vol. 56, iss. 7.
- Farrington D. P., *Criminal Career Research in the United Kingdom*, „British Journal of Criminology” 1992, vol. 32, iss. 4.

- Guest G., Bunce A., Johnson L., *How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability*, „Field Methods” 2006, vol. 18, iss. 1.
- Howerton A., Burnett R., Byng R., Campbell J., *The Consolations of Going Back to Prison: What ‘Revolving Door’ Prisoners Think of the Prospect of Returning to Custody*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2009, vol. 48, iss. 5.
- Kaźmierska K., *Wywiad narracyjny – technika i pojęcia analityczne*, [w:] *Biografia a tożsamość narodowa*, M. Czyżewski, A. Piotrowski, A. Rokuszewska-Pawełek (red.), Łódź 1997.
- King S., *Early Desistance Narratives: A Qualitative Analysis of Probationers’ Transitions Towards Desistance*, „Punishment & Society” 2013, vol. 15, iss. 2.
- Klaus W., Rzeplińska I., Wiktorska P., Woźniakowska-Fajst D. (red.), *Karierowicze kryminalni? Aktywność przestępcza w dalszych losach nieletnich*, Warszawa 2021.
- Laub J.H., Sampson R.J., *Understanding Desistance from Crime*, „Crime and Justice” 2001, vol. 28.
- Liem M., Richardson N. J., *The Role of Transformation Narratives in Desistance Among Released Lifers*, „Criminal Justice and Behavior” 2014, vol. 41, iss. 6.
- Maruna S., *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*, Washington 2001.
- Maruna S., *Desistance from Crime and Offender Rehabilitation: A Tale of Two Research Literatures*, „British Journal of Criminology” 2004, vol. 44, iss. 1.
- Maruna S., Ramsden D., *Living to Tell the Tale: Redemption Narratives, Shame Management and Offender Rehabilitation*, „Probation Journal” 2004, vol. 51, iss. 3.
- Martín A.M., Padrón F., Redondo S., *Early Narratives of Desistance from Crime in Different Prison Regimes*, „The European Journal of Psychology Applied to Legal Context” 2019, vol. 16, iss. 3.
- McAdams D.P., de St. Aubin E., *Introduction*, [w:] *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation*, D.P. McAdams, E. de St. Aubin (red.), Washington 1998.
- McNeill F., *Desistance and Criminal Justice in Scotland*, Scottish Centre for Crime and Justice Research, Glasgow 2016.
- McNeill F., Farrall S., Lightowler C., Maruna S., *How and Why People Stop Offending*, Glasgow 2012.
- Miles M.B., Huberman A.M., *Qualitative Data Analysis*, Thousand Oaks 2000.
- Muskała M., „*Odstąpienie od przestępczości*” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, Poznań 2017.
- Muskała M., *O znaczeniu więzi w procesie resocjalizacji*, „Studia Edukacyjne” 2019, nr 52.
- Nugent B., Schinkel M., *The Pains of Desistance*, „Criminology & Criminal Justice” 2016, vol. 16, iss. 5.

- O'Connor P., *Speaking of Crime: Narratives of Prisoners*, Lincoln 2000.
- Paternoster R., *How Much Do We Really Know About Criminal Deterrence?*, „Journal of Criminal Law and Criminology” 2010, vol. 100, iss. 3.
- Presser L., *The Narratives of Offenders*, „Theoretical Criminology” 2009, vol. 13, iss. 2.
- Presser L., Sandberg S., *Narrative Criminology*, New York 2015.
- Presser L., Sandberg S., *Narrative Criminology as Critical Criminology*, „Critical Criminology” 2019, vol. 27.
- Redondo S., Martínez-Catena A., Andrés-Pueyo A., *Offender Rehabilitation and Treatment Effectiveness: A Review of Meta-Analyses*, „Psychology, Crime & Law” 2011, vol. 17, iss. 9.
- Redondo S., Padrón-Goya F., Martín A.M., *Offenders' Narratives on Criminal Desistance While Serving a Prison Sentence*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2021, vol. 60, iss. 5.
- Saran J., *Biografia jako metoda badań pedagogicznych*, „Studia i Prace Pedagogiczne” 2016, nr 3.
- Siemaszko K., *Badania nad przestępczością w Polsce w XX w. z perspektywy kryminologii historycznej*, „Z Dziejów Prawa” 2022, t. 15.
- Szczepanik R., *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.
- Shapland J., Bottoms A., *Transitions from Offending*, Cullompton 2011.
- Stalans L., Finn M. A., *Public Support for Rehabilitation*, Cham 2019.
- Stone R., *Desistance and Identity Repair: Redemption Narratives as Resistance to Stigma*, „British Journal of Criminology” 2016, vol. 56, iss. 5.
- Sztuka M., *Resocjalizacja i dziedzictwo instrumentalnej racjonalności*, „Horyzonty Wychowania” 2009, t. 8, nr 15.
- Szymaniak J., *Metoda biograficzna w pedagogice*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2013, nr 10.
- Weaver B., McNeill F., *Desistance and Social Justice*, London – New York 2017.
- Wieczorek Ł., Dąbrowska K., *To Better Understand Why People Use New Psychoactive Substances in Prison – Outcomes of Polish Qualitative Study*, „Health & Justice” 2026, vol. 14, art. 4.
- Woźniakowska-Fajst D., *20 Years on the Path – The Criminal Careers of Polish Juvenile Girls*, „Archiwum Kryminologii” 2020, t. 42, nr 1.

